

Voetangels en klemmen bij prestatiebekostiging wetenschappelijk onderzoek

Jan van Helden

'Betaal universiteiten naar prestaties' kopt *Het Financieele Dagblad* op 2 september 2003. Deze kop verwijst naar de rede die premier Balkenende hield ter gelegenheid van de opening van het academische jaar aan de Universiteit Leiden. *Het Financieele Dagblad* schrijft over de rede van de premier

onder meer: 'De huidige basis voor financiering van onderzoek – een vaste verdeelsleutel die voor ruim 80% historisch is bepaald – zou daarmee komen te vervallen.' En de slagzinvaardige premier citerend: 'Willen we de sterren echt laten stralen, dan is het onvermijdelijk dat we in de eerste geldstroom een relatie gaan leggen tussen kwaliteit, prestaties en bekostiging.' De eerste geldstroom bestaat voor een kleine € 2 miljard uit onderzoeksgelden, zonder dat de overheid zich met de verdeling van dit geld bemoeit. De VSNU, de koepel van de universiteiten, reageert op de rede van de premier met een enerzijds-anderzijds-redenering: het is goed dat universiteiten zich explicieter moeten verantwoorden over de besteding van onderzoeksmiddelen uit de eerste geldstroom, maar met de verdeling van onderzoeksgelden over de universiteiten moet de overheid zich niet bemoeien. De VSNU verwijst daarbij naar het systeem van onderzoeksvisitaties, waarbij commissies van internationaal vermaarde wetenschappers het onderzoek binnen een bepaalde discipline beoordelen.

Bij de bekostiging van onderzoek kunnen ten minste drie niveaus worden onderscheiden. Ten eerste dat

tussen het ministerie van OCenW en de universiteiten, waarbij – zoals aangegeven – voornamelijk historisch bepaalde budgetten worden verdeeld. Het tweede niveau is dat tussen de afzonderlijke universiteit en de onder die universiteit ressorterende faculteiten, waarbij elke universiteit zijn eigen allocatiemechanisme mag gebruiken. Die allocatievrijheid geldt ook op het derde niveau binnen de faculteiten bij de verdeling van het aan die faculteiten toegekende onderzoeksbudget over vakgebieden. Wat wil Balkenende nu met zijn oproep tot prestatiebekostiging van onderzoek? Een minister-president kan zich natuurlijk beperken tot het debiteren van algemeenheden, maar laat ik nu eens de meest verstrekkende consequentie van zijn oproep bekijken. Deze komt neer op een rechtstreekse bekostiging van vakgebieden binnen faculteiten op basis van bewezen prestaties. Hoe moeten we ons dat voorstellen?

De verdeling van onderzoeksmiddelen zal sterk afhangen van de gekozen prestatie- en beoordelingsprocedure. Met de kennis die we hebben van de onderzoeksvisitaties van de economische faculteiten kunnen hierover bepaalde verwachtingen worden uitgesproken (zie VSNU, 2002). Bij die visitaties worden vier criteria gebruikt: productiviteit (aantal publicaties gedeeld door onderzoeksformatie), kwaliteit (met vooral aandacht voor toppublicaties), levensvatbaarheid (dat onder meer verwijst naar de omvang en homogeniteit van onderzoeksgroepen) en relevantie (voor zowel het wetenschappelijk debat als de praktijk). Als het er echt op aan komt, zijn vooral de eerste twee criteria, de 'harde criteria' dus, doorslaggevend. Dat blijkt ook uit de wijze waarop de NAO (Nederlandse Accreditatie Organisatie) de onderzoeksvisitaties gebruikt om te komen tot accreditatie van research masters: wie niet minimaal een 4 scoort (bij gebruik van een 5-puntsschaal) op productiviteit en vooral kwaliteit, kan het wel vergeten.

Prof. Dr. G. J. van Helden is hoogleraar management accounting aan de Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit Groningen en lid van de kernredactie van het MAB.

Visitatiecommissies, die een oordeel moeten vellen over de productiviteit en kwaliteit van onderzoek binnen een breed geschakeerde discipline als de economie, zullen behoefte hebben aan min of meer simpele meetprocedures. Prestatiemeting van onderzoek wordt dan gekenmerkt door een 'smalle focus'. Kwaliteit zal al gauw worden geoperationaliseerd door scoresystemen te hanteren die op alle subdisciplines betrokken kunnen worden, bijvoorbeeld citatie-indices zoals de SSCI (Social Science Citation Index). Het gebruik daarvan is echter risicovol. Zo zijn subdisciplines als micro-economie, econometrie en ook financiering duidelijk in het voordeel. Goede publicaties binnen deze vakgebieden hebben een veel grotere kans te worden gebruikt door onderzoekers uit andere vakgebieden dan bijvoorbeeld goede publicaties uit deze andere vakgebieden, zoals marketing en accounting.

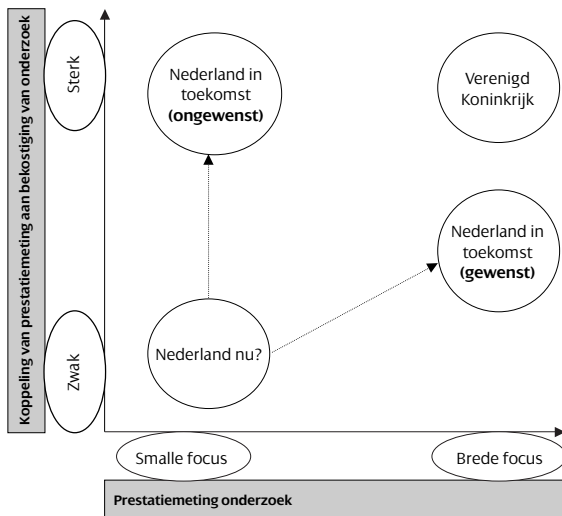
Een alternatief voor een brede visitatiecommissie, die zich buigt over de economische wetenschap als geheel, zijn subdisciplinespecifieke visitatiecommissies. Dit alternatief houdt in dat bij wijze van voorbeeld afzonderlijke visitatiecommissies worden ingesteld voor micro-economie, macro-economie, internationale economie, financiering, marketing, accounting en management. Een belangrijk voordeel hiervan is dat met subdisciplinespecifieke omstandigheden rekening kan worden gehouden en dat commissieleden worden gerekruteerd die ook daadwerkelijk over vakmatige expertise beschikken. Zo'n commissie is beter in staat 'achter de kale cijfertjes te kijken', waardoor de aandacht zich kan richten op de kwaliteit van de publicaties zelf en minder op de quasi-objectieve criteria waarmee de reputatie van tijdschriften is vastgesteld. Bij een visitatie over het vakgebied van de economie als geheel zal het moeilijk zijn een zodanig geschakeerde expertise in de commissie samen te brengen dat alle subdisciplines met gezag kunnen worden beoordeeld. Bovendien zijn subdisciplinespecifieke visitatiecommissies relatief beter in staat tot een beoordeling van de praktische relevantie van onderzoek. Dit kan een halt toeroepen aan de mijns inziens ongezonde overwaardering van onderzoek aan de hand van louter academische standaarden (zie ook Vosselman, 2003). Subdisciplinespecifieke visitatiecommissies zullen zich, met andere woorden, waarschijnlijk bedienen van een 'brede focus' bij de prestatiemeting van onderzoek. Er zijn echter ook nadelen. Zo wordt het vraagstuk van de subdiscipline-overstrijdende budgetallocatie hiermee niet opgelost en de uitvoering is relatief kostbaar: er zijn immers meer visitaties nodig dan in het geval van een visitatie over een breed gebied als de economie.

Een andere invalshoek om prestatiebekostiging van onderzoek te bezien, houdt verband met de voor universiteiten noodzakelijke binding tussen onderzoek en onderwijs. Als bijvoorbeeld het vakgebied financiering binnen een bepaalde economische faculteit slecht scoort, moet het betrokken onderzoek dan maar worden beëindigd? Verstandig onderwijs- en onderzoeksbeleid zal voor alle kerngebieden binnen een economische faculteit een zekere basisformatie voor onderzoek moeten garanderen. Dus in het onderzoekslandschap leidt dit niet tot hoge pieken en diepe dalen, maar veeleer tot een vlakke – liefst een hoogvlakte natuurlijk – met een enkele piek.

In het Verenigd Koninkrijk is inmiddels uitgebreide ervaring opgedaan met beoordeling van onderzoek voor verschillende subdisciplines binnen de economie (Whittington, 2002, pp. 256-258). De daartoe ingestelde commissies bestaan uit experts op het betrokken vakgebied en zij beoordelen het onderzoek van diverse groepen. Dit oordeel mondt uit in de toekenning van eindcijfers die variëren van 1 (slecht) tot en met 5 en zelfs 5* (zeer goed). De uitkomsten van deze visitaties hebben grote consequenties voor de bekostiging van de onderzoeksgroepen. Zo krijgen onderzoeksgroepen die een 1 of 2 scoren geen bekostiging en neemt de omvang van de bekostiging disproportioneel toe met het verwerven van hogere cijfers (3, 4, 5 en 5*). Al met al wordt deze vorm van prestatiebekostiging gekenmerkt door een brede focus (met vakspecifieke beoordelingen) en een sterke koppeling tussen prestatiemeting en bekostiging van onderzoek. In de figuur levert dat een positie in de rechterbovenhoek op.

In Nederland geldt op het hoogste niveau van onderzoeksbekostiging – tussen het ministerie en de universiteiten – nu nog een zwakke koppeling tussen prestatiemeting en bekostiging. Bij de verdeling van onderzoeksgelden tussen faculteiten binnen een universiteit en tussen vakgebieden binnen een faculteit geldt echter een grote beleidsvrijheid. De mate van koppeling tussen prestatiemeting en bekostiging van onderzoek kan op die niveaus dus sterk uiteenlopen. Daarom is Nederland in de figuur linksonder gepositioneerd, maar wel voorzien van een vraagteken. Waarschijnlijk komt in die positie een verandering. De mate van koppeling tussen prestatiemeting en bekostiging zal sterker worden, waardoor de positie van Nederland naar boven in de figuur zal verschuiven. Dit kan leiden tot een positie in de linkerbovenhoek: de focus van de prestatiemeting is dan smal en de koppeling met de bekostiging sterk. Ik bepleit een

Figuur 1. Positionering van prestatiebekostiging van onderzoek aan de hand van twee dimensies

andere veranderingsrichting. Ten eerste moet de focus van de prestatiemeting worden verbreed, zodat met subdisciplinespecifieke omstandigheden rekening wordt gehouden: een verschuiving in de figuur naar rechts. En ten tweede moeten minder goed scorende vakgebieden verzekerd blijven van een zekere onderzoeksbekostiging met het oog op de binding tussen onderzoek en onderwijs: een verschuiving naar boven in de figuur, maar minder extreem dan Engeland.

Het pleidooi voor een sterkere koppeling van prestaties aan bekostiging van onderzoek kan al met al worden onderschreven. Bij de uitwerking daarvan moeten nog verschillende fundamentele keuzes worden gemaakt. Mijn adviezen luiden: gebruik systemen van prestatiemeting met een brede focus en breng een losse koppeling aan tussen prestatiemeting en bekostiging. ■

Literatuur

Vosselman, E.G.J., (2003), Communicatieproblemen in de management accounting discipline, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfs-economie*, Jrg. 77, nr.10, pp. 428-429.
 VSNU, (2002), *Assessment of Research Quality Economics*, VSNU, Utrecht.
 Whittington, G., (2002), Unto every one that hath shall be given: the allocation of resources between subject areas under the HEFCE formula, in: *Financial Accountability and Management*, 16, 3, pp. 251-264.